

Висоцький П. Г.,
ад'юнкт

Академії Державної пенітенціарної служби

АНАЛІЗ ОЗНАК ОСОБИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ЯКА САМОВІЛЬНО ЗАЛИШИЛА ВІЙСЬКОВУ ЧАСТИНУ АБО МІСЦЕ СЛУЖБИ

Анотація. Стаття присвячена дослідження ознак особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби. У науковій статті визначено, що ознаками особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби, є: 1) соціально-демографічні ознаки; 2) особистісно-рольові ознаки; 3) морально-психологічні ознаки; 4) ознаки правової свідомості; 5) кримінально-правові ознаки; 6) загальнозначимі позитивні властивості людини. При цьому уточнено, що вичерпного переліку ознак особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби, не існує, оскільки дослідники визначають їх перелік на власний суб'єктивний розсуд. Встановлено, що найважливіше практичне значення для визначення кримінологічного портрета особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби, мають соціально-демографічні ознаки, оскільки саме вказані ознаки охоплюють відповідні відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, заняття, наявність постійного місця роботи, тривалість страхового стажу, частоту зміни місця роботи, інші джерела матеріального доходу, національність, громадянство, сімейний стан тощо, тобто найбільший спектр властивостей людини. У цій науковій статті проаналізовано й інші ознаки особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби, та визначено, що особистісно-рольові ознаки визначають ролі та функції особи в суспільстві, в цьому випадку в армії; морально-психологічні ознаки визначають світогляд людини та її психологію; ознаки правової свідомості розкривають сутність правосвідомості особистості та її вплив на поведінку особи, повагу до норм права та моралі; кримінально-правові ознаки мають важливе значення при призначенні особи, яка самовільно залишила військову частину або місце служби покарання; загальнозначимі позитивні властивості людини мають не обмежувальний характер та, відповідно, знаходять власний прояв у прагненні до позитивної діяльності, творчості тощо, що може відвернути особу від вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби чи після його вчинення значно підвищити шанси на повернення її в соціум та в майбутньому приносити користь суспільству. Проте загалом визначено, що залежно від обставин конкретно визначеної справи набір ознак особи, що вчиняє самовільне залишення військової частини або місця служби, буде видозмінюватися.

Ключові слова: ознаки, властивості, соціальні, демографічні, психологічні, моральні, правові, кримінальні.

Постановка проблеми. Зазначаємо, що в кримінологічній характеристиці будь-якого кримінального правопорушення, в тому числі й самовільного залишення військової частини

або місця служби, особливе місце посідає особа злочинця. Це визначено тим, що безпосередньо в процесі здійснення кримінального провадження з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та до заключних стадій судового провадження здійснюється комплексний аналіз всіх характеристик конкретного військовослужбовця з огляду на конкретний випадок самовільного залишення військової частини або місця служби [1, с. 245]. Крім того, дослідження характерних ознак особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину та або місце служби, важливе тим, що саме відповідні ознаки продемонструють кримінологічний портрет такої особи, адже раніше аналогічні дослідження не проводилися.

Питанням особи злочинця в кримінології присвячено низку досліджень, які висвітлені в підручниках із кримінології, монографіях, наукових статтях тощо. Загалом питанням особи злочинця, яка вчиняє військові кримінальні правопорушення, займалися такі науковці, як Ю.М. Береза, І.А. Ботнарченко, С.Ф. Денисов, Н.А. Дмитренко, А.П. Закалюк, Т.В. Корнякова, Ю.Б. Курилюк, О.М. Литвинов, М.С. Туркот, Ю.А. Чаплинська та інші.

Мета статті – дослідити ознаки, які характеризують особу, що самовільно залишила військову частину або місце служби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що дослідники наводять різні ознаки, які характеризують особу злочинця. Однак загалом аналіз наукової літератури дає змогу констатувати, що структуру особи злочинця військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби, утворюють наведені нижче ознаки.

1. Соціально-демографічні ознаки, які охоплюють відповідні відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, заняття, наявність постійного місця роботи, тривалість страхового стажу, частоту зміни місця роботи, інші джерела матеріального доходу, національність, громадянство, сімейний стан тощо [2, с. 155].

Слід зазначити, що межах цієї групи ознак розглядається низка специфічних особливостей, які дають змогу уявити особу військовослужбовця. Якщо розглядати їх окремо, то майже всі кримінальні правопорушення вчиняють особи чоловічої статі (99,7%), оскільки питома вага жінок військовослужбовців є мізерною порівняно з чоловіками. Ключова причина гендерної однорідності самовільного залишення військової частини або місця служби має, насамперед, об'єктивний характер та проявляється у військово-облікових спеціальностях Збройних сил України, на які дозволяється залучати жінок. Однак цілком зрозуміло, що зі збільшенням чисельності

жінок-військовослужбовців підвищиться кількість військових кримінальних правопорушень загалом і самовільного залишення військової частини або місця служби, зокрема, вчинених жінками [3, с. 126]. Статистика щодо осіб, що самовільно залишають військову частину або місце служби, має такий вигляд: 18–24 роки – 25,1%; 25–30 років – 25,4%; 31–40 років – 29,1%; 41–50 років – 18,2%; 51–65 років – 2,2%. Таким чином, найбільша криміногенна активність військовослужбовців, що безпосередньо ухиляються від проходження військової служби, має місце у 31–40 років [3, с. 127]; освіта в них, насамперед, повна загальна середня або середня технічна. Зокрема, статистичні дані свідчать, що початкову загальну освіту мають 0,3%, неповну середню освіту – 11,6%, загальну середню освіту – 41,3%, професійно-технічну освіту – 37,1%, неповну вищу освіту – 3,3%, вищу освіту – 6,4%. Таким чином, якщо аналізувати показники рівня освіти військовослужбовців, що самовільно залишають військові частини або місця служби, то переважають злочинці, які мають загальну середню освіту. Рівень освіти військовослужбовців, що вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби та інші подібні військові кримінальні правопорушення, як правило, нижчий порівняно з військовослужбовцями, які сумлінно з честю та гідністю виконують військовий обов'язок [4, с. 77]; Як вказують дослідники, робітниками були 30,3% осіб, що вчинили самовільне залишення військової частини або місце служби; проходили військову службу за контрактом у Збройних силах України 14,7% військовослужбовців; займалися підприємницькою діяльністю 1,3% осіб; до інших професій належали 10,6% осіб. При цьому більшість осіб, винних в ухиленні від військової служби (38,7%), до призову на військову службу взагалі не працювала [3, с. 127]; за громадянством такі особи є українцями; національність здебільшого, відповідно, також українська, однак, як свідчить статистика, 11,2% вчинених ухилень від проходження військової служби було вчинено росіянами. Це відповідає національному складу нашої держави, оскільки жителі півдня та сходу держави за національністю є росіянами [3, с. 127]. Що стосується сімейного стану, то особи, що ухиляються від проходження військової служби, здебільшого не одружені (54,7%), одружених 34,4%, розлучених 5%, фактичні шлюбні відносини мають 5,6%; є вдівцями 0,3% [3, с. 128].

Отже, соціально-демографічні ознаки дають ключову інформацію про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 КК України. Така інформація безпосередньо може бути використана як у науці, так і в практичній діяльності в процесі розробки та реалізації заходів запобігання кримінальним правопорушенням загалом та самовільному залишенню військової частини або місця служби зокрема, розробленні відповідних версій, підготовки та безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розкриття кримінальних правопорушень [5, с. 182]. Загалом вищезазначені характеристики особи не вважаються криміногенними та не можуть характеризувати окрему особу як злочинну особистість [6, с. 139–140].

2. Особистісно-рольові властивості особи, оскільки кожна особа в різні періоди свого життя виконує певні соціальні «ролі». Особистісно-рольові якості – це особливості усвідомлення та сприйняття (або несприйняття) особою вимог, які висуває до неї суспільство в певних ситуаціях [6, с. 140]. Для осіб, які вчиняють самовільне залишення військової частини

або місця служби, характерним є відмежування від позитивно орієнтованих соціальних груп, виконання соціально негативних ролей та функцій, що призводить до неповаги або ж свідомого ігнорування норм моралі, права тощо [7, с. 87]. Соціально-рольові властивості особистості в умовах проходження військової служби мають насправді своєрідну специфіку, що тісно пов'язана із самим процесом проходження військової служби, у зв'язку з чим особа перебуває в підпорядкуванні військових командирів та начальників [8, с. 218].

Таким чином, саме особистісно-рольові ознаки визначають місце та суспільну значущість особи у військовому середовищі, а саме яким ролям вона надає перевагу, а які, відповідно, ігнорує. Саме особистісно-рольові ознаки розкривають її суспільну чи антисуспільну орієнтацію.

3. Морально-психологічні властивості особи. Вищезазначені властивості особи відображають її внутрішній світ, переживання та почуття. Фактично вищезазначена група ознак структури особи злочинця охоплює надзвичайно широке коло найбільш різноманітних проявів внутрішнього «Я», мотиваційні та інтелектуальні властивості, широту світогляду, ціннісні орієнтації та суспільно значимі риси характеру, емоційно-вольові якості тощо [2, с. 156].

Морально-психологічні ознаки особи, яка самовільно залишає військову частину або місце служби, включають одночасно такі моральні властивості, як світогляд, духовність, погляди, установки, переконання, ціннісні орієнтири тощо. Тобто моральні властивості військовослужбовця вже закладаються в дитинстві і безпосередньо в умовах проходження військової служби впливають назовні. Своєю чергою психологічні властивості особи злочинця включають інтелектуальні, емоційні та вольові властивості [9, с. 230–231].

Досліджуючи інтелектуальні властивості особи, яка самостійно залишила військову частину або місце служби, варто зазначити, що серед них слід звернути увагу на рівень розумового розвитку військовослужбовців, обсяг знань, життєвий досвід, широту або вузькість поглядів особи, зміст та різноманітність інтересів і так далі. Емоційні властивості військовослужбовця характеризують його врівноваженість та рухливість нервових процесів, тобто вид темпераменту, ступінь емоційного збудження, силу й здатність реагувати на різноманітні. Вольові якості особи військовослужбовця виражаються у вмінні свідомо регулювати власну поведінку, а також здатності приймати рішення та виконувати поставлені завдання [10, с. 179]. Таким чином, вважаємо, що морально-психологічні властивості особи становлять собою світобачення військовослужбовця і прояв його поваги як до військової служби, так і до військового обов'язку, пов'язаного із захистом Вітчизни [11].

Варто зазначити, що сукупність негативних морально-психологічних характеристик особи військовослужбовця, яка самостійно залишила військову частину або місце служби, найдоцільніше розподілити на дві категорії. Так, по-перше, це стійкі морально-психологічні якості особи, які були притаманні військовослужбовцям безпосередньо ще до призову на військову службу та, відповідно, знаходять своє вираження в поведінці суб'єкта під час проходження ним військової служби, що в майбутньому проявилось у самовільному залишенні військової частини або місця проходження військової служби. По-друге, це такі властивості людини, які були набуті

особою вже безпосередньо в процесі проходження військової служби під впливом її специфіки, а також якості, які, відповідно, є наслідком негативного впливу на військовослужбовця неформальної системи позастатутних відносин між військовослужбовцем та його начальниками та командирами [12, с. 135].

Разом із тим необхідно в межах морально-психологічних ознак також звернути увагу на особливості психічних відхилень осіб, які вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби. Зокрема, такі психічні відхилення спричиняються черепно-мозковими травмами, психічними захворюваннями або ж іншим хворобливим станом, встановленим під час проведення судово-психіатричних експертиз [2, с. 156].

4. Ознаки правової свідомості особи. Як зазначають науковці, ознаки правової та моральної свідомості особи військовослужбовця відіграють надважливу роль у становленні особистості, адже життя в армії зумовлює необхідність додержання законів та статуту, а тому відхилення від додержання норм права є априорі неможливим, оскільки це порушує військову дисципліну [2, с. 156].

Правова свідомість військовослужбовців відображає ставлення особи до чинних правових норм, їх знання та цілеспрямоване свідоме дотримання. Зокрема, особи, які самовільно залишають військову частину або місце служби, не виконують вищезазначених норм, а також не виконують своїх безпосередніх обов'язків як щодо проходження військової служби, так і щодо суспільства. Порушники вважають, що вони зможуть обійти закон, порушити його таким чином, щоб про це не стало відомо. При цьому особи, які самовільно залишають військову частину або місце служби, порушують ще й моральні норми суспільства. Своїми діями вони показують своє негативне ставлення до Збройних сил України зокрема та суспільства загалом, ігнорують його вимоги, а також ставляться доволі ворожо до суспільства. Якщо особа самостійно залишає військову частину або ж місце, де проходить військову службу, то вона демонструє, що власні потреби та інтереси для неї є пріоритетнішими за інтереси держави та суспільства, при цьому заради досягнення власної мети вони порушують безпосередньо права та інтереси інших осіб [5, с. 137].

Правосвідомість пов'язана зі знанням права, повагою військовослужбовців до права, поведінкою в правовій сфері. Ключовий пункт правосвідомості – це усвідомлення особою цінності права, прав та свобод людини та, відповідно, оцінка чинного права з огляду на його відповідність загальнолюдським цінностям, закріпленим у міжнародних стандартах, національному законодавстві, а також у правовій діяльності, що забезпечує мирне та гармонійне співіснування суспільства [13, с. 407–408].

5. Кримінально-правові ознаки особи злочинця, що самовільно залишила військову частину або місце служби, – це відомості про склад вчиненого самовільного залишення військової частини або місця служби, спрямованість та мотивацію кримінально-протиправної поведінки, одноособовий або ж груповий характер кримінально-протиправної діяльності, форму співучасті, інтенсивність кримінально-протиправної діяльності, наявність судимостей тощо [5, с. 138]. Кримінально-правові ознаки особи злочинця мають важливе значення для призначення особи, яка самовільно залишила військову частину або місце служби, покарання. Зокрема, відповідно до чинного кримінального законодавства України суд під час призначення покарання має враховувати характер та ступінь суспільної

небезпечності вчиненого кримінального правопорушення, особу, винну у його скоєнні, ставлення злочинця до вчиненого ним кримінально-протиправного діяння та обставин справи, які безпосередньо пом'якшують або ж обтяжують кримінальну відповідальність [2, с. 156].

6. Загальнозначимі позитивні людські ознаки особи. Вказані вище ознаки особи мають не обмежувальний характер та, відповідно, знаходять власний прояв у прагненні до позитивної діяльності, творчості тощо, що може відвернути особу від вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби чи після його вчинення значно підвищити шанси на повернення її в соціум та в майбутньому приносити користь суспільству. Безперечно, особа злочинця, що вчинив самовільне залишення військової частини або місця служби, як різновид особи в загальному розумінні повинна мати усі загальні властивості останньої [2, с. 156–157].

Разом із тим ознаки, які становлять кримінологічну структуру особи, що самовільно залишає військову частину або місце служби, не завжди характерні в повному обсязі для конкретної особи, що вчиняє це кримінальне правопорушення. Вони подають, як правило, загальний портрет особистості злочинця [14, с. 93]. Тому залежно від обставин конкретно визначеної справи набір ознак особи, що вчиняє самовільне залишення військової частини або місце служби, буде видозмінюватися.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши ознаки особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби, ми дійшли висновку, що сукупність соціально-демографічних, особистісно-рольових, морально-психологічних ознак, ознак правової свідомості, кримінально-правових ознак та загальнозначимих позитивних властивостей людини визначає кримінологічний портрет особи, яка самовільно залишила військову частину або місце служби.

Література:

1. Береза Ю.М. Криміналістичний аналіз особи військовослужбовця, який вчиняє незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 2. Том 3. С. 244–249.
2. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152–159.
3. Артеменко О. Кримінологічна характеристика особи злочинця-військовослужбовця, який порушив порядок проходження військової служби в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 5(27). С. 126–130.
4. Туркот М.С. Кримінологічна характеристика особистості суб'єкта військових злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 76–82.
5. Чаплинська Ю.А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 181–184.
6. Кримінологія: питання та відповіді / за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.
7. Ботнарченко І. А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 83–96.
8. Курилюк Ю. Б. Морально-психологічні ознаки особи злочинця, який посягає на прикордонну безпеку держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 217–219.
9. Корнякова Т.В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : монографія. Київ : Ін Юре, 2011. 408 с.

10. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.
11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
12. Дмитренко Н.А. Характеристика особи військовослужбовця строкової служби, який вчиняє злочини у Збройних силах України. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень : матеріали Міжнар. наук. конф. Луцьк, 2020. Т. 3. С. 133–135.*
13. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Вид. 4-те, допов. і перероб. Київ : Правова єдність : Алерта, 2014. 524 с.
14. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник; за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

Vysotsky P. Analysis of the characteristics of a serviceman who left a military unit or place of service without permission

Summary. The article is devoted to the study of the characteristics of a serviceman who left a military unit or place of service without permission. The scientific article defines that the characteristics of a serviceman who has left a military unit or place of service without permission are: 1) socio-demographic characteristics; 2) personality and role characteristics; 3) moral and psychological characteristics; 4) signs of legal consciousness; 5) criminal and legal features; 6) generally significant positive human properties. However, it is clarified that there is no exhaustive list of characteristics of a serviceman who left a military unit or place of service without permission, as researchers determine

their list at their own subjective discretion. It is established that the most important practical significance for determining the criminological portrait of a serviceman who left the military unit or place of service is socio-demographic characteristics, as these characteristics include relevant information about gender, age, level of education, marital status, occupation, availability permanent place of work, length of insurance, frequency of change of place of work, other sources of material income, nationality, citizenship, marital status, etc., ie the largest range of human characteristics. This scientific article analyzes other features of a serviceman who left a military unit or place of service, and determines that personality and role characteristics determine the roles and functions of a person in society, and in this case in the army; moral and psychological features determine a person's worldview and psychology; signs of legal consciousness reveal the essence of the individual's legal consciousness and its influence on a person's behavior, respect for the norms of law and morality; criminal law features are important in the appointment of a person who has left a military unit or place of punishment; generally significant positive human qualities are not restrictive and accordingly find their own manifestation in the pursuit of positive activity, creativity, etc., which can accordingly deter a person from leaving the military unit or place of service or after it significantly increase the chances of returning to society and benefit society in the future. However, in general, it is determined that, depending on the circumstances of a particular case, the set of characteristics of a person who leaves the military unit or place of service will change.

Key words: signs, properties, social, demographic, psychological, moral, legal, criminal.